

ПРОСТОР, ВРЕМЕ, НЕБО, МЕРЕ И МЕРИЛА У ГОВОРУ УГЉАРА КОД КОСОВА ПОЉА И У РЕЧНИКУ ГЛИШЕ ЕЛЕЗОВИЋА

ГОЛУБ ЈАШОВИЋ

Филозофски факултет, Косовска Митровица

Резиме: Предмет наших интересовања у овом раду јесте народна терминологија и лексика која се користи у говору Угљара код Косова Поља, а која се употребљава за именовање небеских тела, метеоролошких појава и уопште, времена. Обрађена је и лексика у вези са мерама и мерилима која је саставни део свакодневног говора Угљарчана или је забележена у Речнику косовско-метохијског дијалекта Глигорија Глише Елезовића. Урађена је лексичко-семантичка анализа свих лексема, а као прилог раду дат је речник обрађених термина. Све одреднице у речнику граматички и акценатски су обрађене.

Почетком 2006. године почели смо са радом на прикупљању грађе за Српски дијалектолошки атлас у Угљару код Косова Поља и у суседним селима у околини Приштине и Липљана.

Будући да се ради о простору који је непроучен, или недовољно дијалектолошки истражен, одлучили смо да забележимо говор становника Угљара, комплетну ономастичку грађу и дијалекатску лексику за именовање разних сфера духовне и материјалне културе.¹

Предмет нашег проучавања одабран за овај рад јесте лексика за именовање простора, небеских тела, атмосферских појава, затим мере и

¹Као резултат тих истраживања која су рађена у оквиру научног пројекта „Истраживања српског језика на Косову и Метохији“ 15702, који се реализује уз потпуно финансирање Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије, објављени су радови *Лични надимци Угљара код Косова Поља*, Зборник радова Филозофског факултета у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2010; *Неке особине говора Угљара*, Зборник радова са научног пројекта „Истраживања српског језика на Косову и Метохији“ (у штампи); у издању Филозофског факултета у Косовској Митровици и Научног друштва за проучавање и неговање српског језика у Београду објављена је монографија Голуба Јашовића, *Лични надимци са Косова и Метохије*, К. Митровица-Београд 2010.

мерила за дужину, величину, тежину, ширину, висину, дебљину и слично. Осврнули смо се и на приручне и занатски израђене направе и средства за мере и мерила која су била у службеној употреби.²

Испитивана лексика бележена је углавном у везаном говору или као одговор на питања из упитника припремљеног за ову прилику.

Део грађе забележен је и од млађих људи свакодневно разговарајући са мештанима у разним приликама.³

Регистровани називи и лексика упоређивани су са одговарајућим лексемама ексцерпираним из *Речника косовско-метохиског дијалекта* Глише Елезовића.⁴

Становници Угљара и суседних села небеска тела и небеске појаве именују најчешће према облику у ком се јављају, времену, месту или према каквој другој њиховој особини.

Планета на којој живимо именује се лексемом *Зéмн`а/Зéмња*, а све што постоји на њој оријентализмом *дуњалáк*. Регистровани су и неколики називи за именовање других планета: *Сúнце*,⁵ *Мéсец*, а *sv`éзда Дани́ца* је народни назив за Венеру.⁶

Неке звезде су добиле име асоцијацијом на предмете, у зависности од свог распореда видљивог људима који их посматрају са земље: *Кóла*, *Вéл`ика кóла* – *То е sv`éзда сас ч`етири тóч`ка и сас три sv`éзде кá`рúда*.

Звездано јато Плејаде или Влашићи у коме се истичу седам, а нарочито пет звезда Угљарчани именују лексемом *Влá`ч`ич`и*, а двочланим називом *Кúмова слáма* именује се Млечни пут, мноштво звезда наше Галаксије које посматрачу на земљи изгледају као неки осветљени путељак или стаза.

Метеори који у ноћним сатима засијају на небу па нагло нестану народ именује двочланим називима типа именица+именица: *sv`éзда пáдавица*, а репату звезду, комету, лексемом оријенталног порекла *Бајракл`и́ја*.

Мишљења сам да овде треба поменути још и лексеме којима се именују неке небеске појаве, као на пример: *áла* – метеоролошка појава, нагло наоблачење са огромним тамним облацима који наговештавају олују. Невреме после але назива се *лу́ја* (олуја) и најчешће се употребљава без иницијалног о-; обликом *куá* именује се време које је налик апокалипси, смаку света. Лексемама: *слóта*, *дрч`а* и *кијамéт* именује се хладно време са

²Професор Богдановић употребљава термине мера – јединица мере и мерка, средство којим се мери, *Тело као мер(к)а*, Зборник Филозофског факултета у Косовској Митровици, посебно издање, посвећено професору др Милосаву Вукићевићу (у штампи).

³Од јуна 1999. године, када сам протеран из свог стана у Приштини, настанио сам се у испитиваном селу у ком сам становао десетак година.

⁴Глигорије Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта* I, Београд 1932, књига II, Београд 1935.

⁵Често се чује двочлани назив *божá свéзда*.

⁶Лексеме *свезда* и *nasusgano* у значењу начичкано, окићено, чувају стару африкату *S* која чини саставни део фонетског система ових говора.

леденом кишом и ветром.⁷ Лексемом оријенталног порекла *јалија* именује се велико пространство, ширина, празан, запуштен, пуст простор.⁸

Ретки су били појединци који су све до пре три-четири деценије, могли да приуште себи часовник за мерење времена. Време је мерено другим мерилима.⁹

Дан је лексема којом се именује временски интервал од изласка до заласка сунца. Забележене су посебне лексеме којима се именују делови дана: *саба́, пла́дне, акша́м, к но́ћи*.¹⁰

Временски период од заласка сунца до свитања именује се лексемом *ноћ* која у овом говору има обележја мушког рода. Лексемама оријенталног порекла: *ифта́р, сифи́р* именује се време пре заласка, односно, пре изласка сунца (свитања). Праскозорје, само свитање може се именовати и сложеном лексемом типа редни број+именица: *први пѐтли*, а време после поноћи синтагмом придев+именица: *глу́во до́бо*.¹¹

Лексемом страног порекла (турцизмом) *саа́т* мери се обично одстојање које се може прећи за шездесет минута, а обликом *деки́к* шездесети део сата.¹²

Турцизмима типа: *ва́кат, ва́ктил`е, ва́де* именују се време, стање, временске прилике, временски период потребан за извршење неке обавезе и томе слично.

Сложеницама типа: *не́добо, не́вакат* именује се семема `касни ноћни сати, време, обично, после поноћи`, а лексемом *Не́тка* `седми дан после бадње вечери`.

Временски интервал од седам дана је *н`еде́л`а*. Ова лексема је саставни део бројних синтагма којима се веома прецизно означава време: Млада *н`еде́л`а – по́сл`е Вел`и́гдана*¹³, *Б`е́ла н`еде́л`а/Си́рна н`еде́л`а – Не пости́ се ни ср`е́да ни пета́к*, време пре почетка ускршњег поста.¹⁴

Последња недеља поста у околини Приштине именује се синтагмом *Ве́л`ика н`еде́л`а*, а прва недеља ускршњег поста зове се *Чи́ста н`еде́л`а – А пр́ва н`еде́л`а по́с, све се хи́сти*.

Време се одређивало и према црквеним празницима – *Од Ц`у́ри`едан до Ми́тровдан погац`у се слуге* те се тако називала топлија половина године; а

⁷У околини Пећи употребљава се и двочлани назив *па́јсе вре́ме*.

⁸Лексеме *куа* и *јалија* немамо у нашој грађи. Забележио их је Григорије Глиша Елезовић, Речник I, стр. 265, 338.

⁹Радош Требјешанин, *Народна мерила на јужноморавском подручју*, Врањски гласник VIII, Врање 1972, стр. 409.

¹⁰Г. Елезовић, Нав, дело, књ. I, стр. 122.

¹¹Лексемом *кона́к* може се означавати и време и раздаљина која се може прећи за дан хода.

¹²*Угља́раћка Ста́ра кру́шка-При́штина један са́т се оди́ло*.

¹³Г. Елезовић, нав. дело I, стр. 455.

¹⁴Г. Елезовић, нав. дело I, стр. 455 помиње се термин *Урша недеља*.

временски период од позне јесени до пролећа такође, описно - *Од Митровдан до Цурџедан јатач`ко добо. Некрштене ноћи су дани од Божића до Богојављења, а Проћка је време када се покладује – Амку се деца ће се запосту.* И два велика поста *Вел`ике посте* и *Божитне посте* Угљарчани користе за означавање времена.

За означавање времена коришћени су и ратарски и сточарски послови који се обављају у то време: *то е било у праши`дбу, у нагрћање, прва мати́ка, дру́га мати́ка, у жњетву, у вршу, у л`уштѐн`е, у косѐн`е; ка се јагњу о`вце* и слично.

Лексемом *озимац/зимац* именује се оно што је посејано или омлађено на крају календарског циклуса, у јесен, а придевском лексемом *с`е́ч`кин* оно што је засађено у рано пролеће.

Од народних назива за именовање месеци у говору Угљара данас се чува само лексема *с`е́ч`ка* којом се именују последњи зимски месеци (фебруар, март), чује се и синтагма *мач`кина с`е́ч`ка* за именовање променљивог времена у току фебруара и марта.

Време су пастири на пашњацима изван села мерили *ногама* (стопалом као мерилом), тако што би стопама мерили своју сенку. *Лат је три ноге и з`енгија* што значи да се приближава подне и да треба стоку отерати кућама.

Дужи временски периоди, догађаји из далеке прошлости, одређују се синтагмама или конструкцијама типа: *за бивше Југославије, за вр`еме Титино, за вр`еме кра́л`а, кат о`ви́ла Шипни́а.*

Људско тело, односно поједини делови човечјег тела служе као мера за мерење ширине, дужине, дубине, количине и слично.

Висина човечјег тела на испитиваном терену *ч`ове́ч`и бој* служио је као мера за висину једног нивоа зидане грађевине, спрата куће: *кула на два боја* је кућа која има приземље и спрат.

Висина снега или дубина воде мерило се према деловима тела. На пример: *до колéно, до ку́к, до појас, до ч`ке́ке* (до појаса), *до гуше, преко главу; сн`е́з` опанч`ар, покрија ногу.*

Краћа дужина може се измерити дужином стопала: *једна нога, пола ноге, зенгија* (пола стопала). Раздаљина се може мерити и гласом – *сас аваз*, а то је раздаљина на којој могу да се дозову два човека.¹⁵ Дужина се мери и *сас кораце*, на пример, *сто корака један ар; сас ч`апарак/ч`еперак* чиме се означава дужина од врха палца до врха кажипрста.

Дужина и дебљина нечега мере се шаком и прстима: *п`е́да*, дужина од врха палца до врха малог прста; *ша́ка, прс, два прста* и слично.

Обим стогова сена, детелине, кукурузовине, дебљих стабала мерио се *фа́шом* што је, у ствари, дужина распона раширених руку. У Угљару, од

¹⁵На тај начин се некада давно делила сеоска утрина између села чији се атари граниче, али и унутар једног села – *деја за јаганце* и *деја за валове*.

информатора Слободана Крстића забележили смо лексему *квѣт* – мера од два метра, а кват може бити ручни или ножни.¹⁶

Производи домаће радиности, чарапе, ткани предмети и пређа мере се мерама као што су: *прс*, *длѣн*¹⁷, *лакат*, мера за дужину нити, пређе и нарочито сукненог платна.¹⁸

Лексемама: *прѣгри*, *шака*, *прс* може се мерити и количина прашкастог или каквог сличног материјала (брашна, жита).

За мерење простора, неке површине употребљавају се и лексеме: *радник*, *косѣч* којима се означава површина парцеле која се може окопати или покосити од изласка до заласка сунца.¹⁹

*На зглоб*ⁿ *мѣрим данове* каже наш информатор Слободан Крстић из Угљара показујући ми како на стиснутој шаци одређује колико који месец има дана.

Количина нечега се може измерити према ономе колико нечега можемо понети у једној руци (*руковље*), у обема рукама (*наруђе*), шакама (*прѣгри*), на леђима (*дењак/дењак*, *бриеме/бр^uемен^ак*) и слично.²⁰

У посебну семантичку групу издвојена су мерила саплетена и изаткана или скројена и сашивена од разних материјала, као и неки називи у вези са материјалом и припремом материјала потребног за њихову израду.

Једночланим називима: *клуѣч^e*, *канура*, *кудѣла*, *мотовило/мотавило*, *витл^eенч^e* именују се одређене количине вуне или испреденог конца припремљеног за ткање или плетење.

Лексема *конопац* служила је као мера за мерење дужине приликом размаравања земљишних површина код деобе или продаје земље, али и као мера за количину сена коју увезану конопцем може на леђима понети један човек.²¹

У околини Приштине бележимо лексему *туба* којом се именује семема `котур намотаног платна,` а турцизмом *топ* семема `одређена количина памука, паковање платна или чохе или што слично.²²

Јанѣ ик или *анѣ ик* служи као мера за тежину, *ћовѣк гу носѣ на з^aрби^uну*, а *бисѣзе* су `двострука торба која се може носити пребачена преко рамена или преко седла и самара товарне животиње. Запремине је неједнаке. Обично мери 10-15 килограма. Лексемом *зобница/зѣмница* именује се семема `од кострети или од гуме начињена торба запремине два до три килограма из које се коњима даје зоб. *Ц^aк* је мера или мерило за различите растресите материјале запремине до педесет килограма који је начињен од платна, а

¹⁶ *Дѣсет квѣта, двајес мѣтара.*

¹⁷ *Ч^aрапе и ћел^a и^aме мѣриш са длѣн.*

¹⁸ *На лакат се мѣри клѣшѣе.*

¹⁹ *Г^eт радника н^aи^a.*

²⁰ *Донѣси наруђе д^aрѣа.*

²¹ *Дадоше ги два конопаца сѣна.*

²² Глигорѣ Глиша Елезовић, нав. дело I, стр. 342.

вр^уећа је начињена од кострети (прерађене козје длаке) и мерила је стотинак килограма.

Тежина и запремина зрнасте и прашкасте робе и течности мерена је посудама начињеним од дрвета, печене глине, и у новије време, производима начињеним од бакра или плеха.

Лексика за именовање мерила направљених од дрвета на испитиваном терену је веома богата. Дрвеним посудама мерена је бакалска роба тежине неколико грама али и неколике десетине килограма.

Једночланим лексемама; *куто/кутл`е/кутл`ић/кута́л*,²³ именује се дрвени суд округла облика са ручком који мери десет до петнаест ока зрнасте хране.²⁴ *Шини́к* је лексема грчког порекла којом се именује семема `дрвена посуда запремине пола кутла (десет ока) којом се могла мерити и површина земљишта засејаног једним шиником семена.

И лексемом турског порекла *буи`у́к*, посудом направљеном од дрвета мерило се жито или брашно, а од дрвета су прављене и посуде за чување млевене кафе: *вага́н*,²⁵ за одређену количину брашна потребну за мешање хлеба *те́кне/те́кме*. У лексеме које се користе за означавање мерила за жито или брашно Елезовић убраја и називе: *кутија, сандак, ковч`ег*.²⁶ Изведеницом *сол`еник* се именује дрвена посуда за чување мањих количина соли.

Лексемама: *ардо́в, ба́ч`ва, кр́бл`а, ка́ца/кач`ич`е, ч`а́бар/ч`абри́ца* именоване су посуде од дрвета у којима се чувало, транспортовало и из којих се крчмило у тржницама и на трговима: пиће, уље, петролеј; или се пак доносила вода са извора или са заједничког сеоског бунара (*бури́ло*).

Грнчарски производи служе углавном као мерила течности, али и зрнастих и прашкастих намирница: *конди́р, к^арч`а́г^к, барда́к, ч`у́п/чу́п, тестија, кана́та, јебри́к*.

Тестија је грнчарска посуда са дршком запремине до два литра.²⁷ *Ку́пч`е/ку́пће* је тестија запремине 0,5 литара. Лексемом *г^арне* и деривџом *г^арна́ц* именује се семема `повећи земљани лонац вишенаменски употребљаван. *Фил`и`а́н* је између осталог служио и као мерило за продају семенки, фарбе у праху и сличних производа.

Разне врсте посуда направљене од бакра, плеха или стакла служиле су и као мерила за разне течне производе. *Котл`и́ца* је посуда запремине три до пет литара млека са вреслом (рукохватом) за ношење, *ки́л`ч`е* је лексема којом се именује семема `плехано лонче запремине један литар за мерење

²³Глигорије Глиша Елезовић, нав. дело I, стр. 347.

²⁴Глигорије Глиша Елезовић, нав. дело I, стр. 347.

²⁵Писа Јован манастиру Девичу ваган жито 1774. године, Глигорије Глиша Елезовић, нав. дело I, стр. 70.

²⁶Поменуте лексеме користе се и данас у Угљару, али са другачијим значењем. *Сандак/ковч`ег* је шкриња одређене величине у којој невеста доноси своје рухо и дарове у младожењину кућу.

²⁷*Кад му исло́миш` д^рриш`ку - ч`у́п*.

разних производа; *мёрка* је `плехана посуда запремине пола литра за меревање млека по кућама које је ношено у већим плеханим кантама са поклопцем. Од истог материјала направљени су и предмети типа: *саа́н/са́н*, *ћорбулу́к*, *ћувекáна*, *тепси́ја*, *пљо́ска*, којима су често мерени различити производи.²⁸

И предмети којима се становници испитиваног села свакодневно користе, а који су у вези са обављањем свакодневних сточарских, ратарских и повртарских послова веома често се употребљавају као мерила. Ти предмети, који припадају кући и покућству, могу бити различите величине, облика, материјала и начина израде.

Тако се на пример семема `направа, исплетена од врбовог прућа различите запремине (у којој стаје онолико терета колико човек може носити на леђима), а која служи за ношење сена или неке друге сличне кабасте сточне хране ` именује се простом лексемом *ко́ш*; *то́вар* је `терет који може носити једна товарна животиња, обично коњ, магарац или мазга који имају самар на леђима `.

Веће количине сена мерно се одређују лексемама *кол`еш`ни́к* и *к`о́ла*. На *кол`еш`ни́ку* (колима са два точка) може се натоварити половина од онога што чини једна кола. Сељаци Косова поља тачно знају која је количина сточне хране у питању када им се каже *ражњ`и́ке* или *кај за једáн вагонéт се́но`и́мам на л`ивáду*.

Претходно наведене лексеме се односе на означавање мере одређене количине кабасте сточне хране, а лексемом *канáте* одређена количина растреситог терета, песак, земља, кукуруз у клиповима и слично.

Простом лексемом *камáра* именује се семема `на посебан начин, на правоугаоној основи, садевена гомила, обично сламе, детелине или сена `.

Мера, посебне врсте јесте и *л`и́сник*, термин из области пастирске лексике, којим се именује стог садевених, око каквог стабла сасушених, грана са лишћем које служе за зимско прехрањивање стоке.

Простим лексемама *поцр́пка* и *ајду́к* (без иницијалног х) означава се количина течности која се може захватити посудама направљеним од врсте тикава из рода *Lagenaria* која се дуго у овим крајевима употребљавала уместо кутлаче.²⁹

Ратарским термином *плу́к*^к може се означити површина земље коју је могуће поорати од изласка до заласка сунца. *Једáн плу́к^к р`екаја мéсто двајс`нét`áра*. Обликом тра́п именује се овећа јама у којој се преко зиме чувају кромпир и још неки ратарски производи, а лексемом *оц`áк* означава се количина кромпира ископана из једне кућице.

²⁸Лексемом *и́ека* именована је у Метохији некаква посуда за мерење жита бележи Г. Елезовић у Речнику I, стр. 463, али се она данас не употребљава на испитиваном терену.

²⁹Потписник ових редова се сећа да је као дете црпком или поцрпком захватао воду из кладенца и пунио дрвена бурила у којима се вода носила кућама.

Ретки су информатори у Угљару данас који могу нешто више рећи о старинском начину мерења и мерилима која су служила за прецизно мерење производа било које врсте. Само се најстарији становници сећају лексема: *ку̀то*, *шини́к*, *арши́н*, *ра̀буш*, *ква́ч`ка* и *пи́л`е* (делови рабоша) и слично.

У говору Угљарчана данас нема лексема ове врсте: *полов̀ник*, *полокани́ца*, *баждáр* (трошарински општински кантар), *у̀бо* (нека мера за пиће), *у̀руп* (четвртина од половине аршина), *ли́тра* (са значењем четвртина оке), *дра́м* (у значењу четиристоти део оке), *би́нльк* (боца запремине 2,5 оке), *ши́ше* (флаша од пола кило), *матáра* (стара турска мера за течност),³⁰ *зе́мби́љ* (суд сличан плетеним сепетима – *у ду́нан има три земби́ља ствари*), које је пре стотинак година у овим крајевима забележио Глигорије Глиша Елезовић.³¹

У раду је обрађено нешто више од две стотине назива којима се именују простор, мере и мерила у Угљару код Косова Поља. Већина обрађених назива добијена као одговор на питања заснована на ономасиолошком принципу, полазили смо од значења семеме ка називу, лексеми. Преовладавају просте лексеме словенског порекла. Од облика страног порекла преовладава лексика оријенталног порекла, али забележено је и неколико облика грчког, угарског и латинског порекла.³²

РЕЧНИК

áла ж метеоролошка појава, велико и брзо наоблачење праћено црним облацима и севањем муња које наговештава олују.³³ *Кад је áла, ће преки́не сто́ка мл`éко.*

авáз м раздаљина на којој могу да се дозову два човека. *Тако́ се дел`и́ла у́трина. Де́ја за валóве, де́ја за ја́ганце.*³⁴

ајдúк м в. поц`рпка.

арáр м велики цак за вуну, памук, чауре свилене бубе.³⁵

áрби́ја ж гвоздена шипка одговарујућих димензија која служи за набијање фишека у пушчану цев.

ардо́в м велико ракијско буре.

арши́н м мера дужине једне испружене руке од врха прстију до рамена. Постојали су аршини различитих димензија. На пример терзијски аршин мерио је 66,66 см, трговачки аршин 68,58 см и дунђерски аршин 75,8 см.

баждáр м општински трошарински кантар.

³⁰Примери су преузети из *Речника косовско-метохиског дијалекта* Глигорија Глише Елезовића, књ. I, Београд 1932, књ. II, Београд 1935.

³¹Глигорије Глиша Елезовић, нав. дело II, стр. 527.

³²Детаљније о томе видети у Речнику који прилажемо уз рад.

³³Назив је мотивисан турцизмом *ala* – неман, чудовиште.

³⁴На персијском *āvāz* је глас, вест.

³⁵Одреднице штампане курзивом преузете су из *Речника косовско-метохиског дијалекта* Глигорија Глише Елезовића.

Бајра́м м муслимански празник који се слави два пута годишње. Често је служио као мера времена приликом погодбе око разних послова.

бајра́к м в. барјактар.

бајракл`ија ж репата звезда, комета.

бакре́нч`е с мањи бакарни котло.

бала́нц`а в. кантар.

барјакта́р м заставник, код Арнаута наследно право у фису. Старешина који командује мањом војном јединицом.

бери́ћет м пољопривредна производња у току једне године, летина.

би́нльк м флаша запремине 2,5 оке, стара турска мера.

биса́зе ж мн. двострука торба која се носи преко рамена или пребачена преко седла или самара запремине десет-петнаест килограма.

бо́ј м дужина, односно висина која се мери према дужини човечјег тела, ч`ове́ч`и бо́ј је висина човека.

бр`еме с количина онога што се може пренети у наручју: дрва, сено, кукурузовина, пруже или што слично.

бр`емења́к м в. бр`еме.

бури́ло с дрвена посуда у којој се вода носила од извора до куће.

буч`у́к м в. буц`у́к.

буц`у́к м дрвена посуда са рукохватом која је служила као мера за жито или брашно.³⁶

вага́н м стара мера за жито. Писа Милован 1770. године у Ђураковцу ваган жита Девичу.

вагонéт м в. режн`ике.

Васи́љица ж Српска нова година, тринаести јануар.

ве́л`ике по́сте ж мн. тако се назива васкршњи пост.

влајч`ич`и м мн. Јато Плејаде или Влашићи у коме добро око види седам звезда а истичу се пет.

вога́н в. ваган.

вр`ећа ж цак изаткан од прерађене козје длаке. Вреће су израђиване у мутавцијским радионицама.

врша м летњи период када се обавља вршидба.

глу́во до́бо с време од поноћи до свитања, до првих петлова.

г`арна́ц в. г`арне.

г`арне с суд израђен од печене глине у грнчарској радионици. *Једно г`арненце кисело мл`еко.*

Да́ница ж народни назив за планету Венеру.

два́ прста ж количина брашна, соли, бибера или чега слично која се може узети са два прста.

³⁶На турском значи половина, што значи да је то половина неке друге старе мере: шиника, кутла, шеке, карлице или старе турске киле. Г. Елезовић, нав. дело, књ. I, стр. 69.

двајеспетдрамче с мера од плеха којом се служе трговци за мерење течности, нарочито механције. Запремине је 25 грама гаса, зејтина, ракије и слично.

двѝска ж в. свиска.

двожућно јајце с јаје са два жуманцета, обично двоструко крупније од јајета са једним жуманцем.

деветак м ручно жњевено жито везивало се у снопове који су се слагали на гомиле са тринаест снопова (крстине) и са девет снопова у деветаке.

декиќ м шездесети део сата.

дењак/дењак м товар, бала трговинске робе. *Дењак се но̀си на з`рбињу.*

длан м дланом се мери ширина изатканог платна или нека друга дужина. *Ч`ора̀пе или ћел`име мѝрим сас длан ел` сас дрвце.*

драм м у околини Приштине и Вучитрна драм је био четиристоти део оке, тежак нешто више од три грама.

драмч`е с тегови за теразије којима се мере грамови, мере мање од једног килограма.

дрч`а ж невреме, праћено леденом кишом и снегом.³⁷

Дуња-ма̀л м све што постоји на овом свету, сва блага овог света.

ђул`е с метални покретни тег, део кантара.

ѝктер м површина земље коју ратар изоре за четири дана. *Ч`етири плу̀га, ѝктер.*

залог м в. залога.

залогга ж комад коже или гуме који се умеће као закрпа у подерани опанак или гуму на точку.

згл`об`н м *Мѝриш на згло̀бови да̀нове.*

з`ембил м суд, налик на корпу, од трске плетен у кога је доњи део узан а горњи широк и слуши за ношење животних намирница.

зенгија ж мера за дужину. Пола стопала којим се мери сенка како би се израчунало колико је сати. *На три но̀ге ла̀дт дванајес са̀т мѝри.*

зимац м в. озимац.

зимће с младунче омлађено прошле јесени.

зобница/зобница ж торба направљена од козје длаке или од гуме из које се зобе коњи.

свѝзда па̀давица ж метеори, „звезде“ које се појаве па нестану. Мештани сматрају да ће неко да умре кад се појави звезда падавица.

свѝска ж овца или коза која је навршила годину дана.

ибрик м суд за воду или пиће са носцем из којег се пије. Помиње се као мера у Девичком катистигу 1779. године када је Никола поклонио ибрик кафе манастиру.³⁸

јанц`ик/анц`ик м торба направљена од различитог материјала и различите запремине. *Но̀си се на з`рбињу.*

³⁷Г. Елезовић, нав. дело, књ. II, стр. 243, помиње

³⁸Г. Елезовић, нав. дело, књ. I, стр. 217.

јатач`ко д`обо с зимски период, време од позне јесени до Ђурђевдана.

јебрик м *Ел`га зваја јебрик ел`конди́р.*

кабал м мера за жито. Из Отоманца (данашње Томанце код Истока у Метохији) Риста писа 1764. године кабал пшенице.

каблић м суд направљен од дрвених дуга који Цигани носе кад просе јело.

казан м велики, обично бакарни суд који је служио за различите намене.

камара ж на посебан начин, на правоугаоној основи, садевена гомила сена или сламе.

канате ж мн. запрежна приколица са дашчаним подом и даскама на све четири стране пода која служи за пренос растреситих материјала. *Ту има три канате ђубре.*

кантар м направа за мерење тежине. Некада се у Турској лексемом кантар означавала мера за тежину 44 или 55 ока.

кантарч`е/кантарч`ич`и с мале ручне вагице.

канура ж количина пређе скинута са мотовила.

карлица ж дрвена посуда запремине три-четири литре. Служила је и за производњу кајмака.

кач`ич`е с качица запремене 30-50 литара која се ставља укопана у земљу испод луле из које тече ракија.

кват м мера која мери два метра, дужина двокорака или распона руку. *Де́сет ква́та – два́јес ме́тара.*

кил`ч`е с тег за малу пијачну вагу тежак најмање један килограм.

кил`ч`е с лонче запремине један литар које је служило као мера за мерење течних и зрнастих производа.

клупч`е с пређа скинута са вретена и намотана у облику лопте.

ковч`ег м овећа дрвена шкриња у којој млада доноси своје рукотворине и дарове у мужеву кућу на дан венчања.

кола ж количина робе која се може натоварити на запрежним колима.

кола ж астеризми Велика и Мала кола у сазвежђима Велили и Мали медвед у којима су звезде распоређене тако да асоцирају на кола са четири точка и рудом.

кол`ешник м запрежна кола на два точка, а као мера значи отприлике половину од онога што може стати на запрежним колима.

конак м раздаљина која се може прећи за дан хода.

кона́та/каната ж в. к^арч`аг^к.

кона́ц м *све́ му кај под кона́ц.*

конди́р м суд разног облика и материјала, али исте запремине, у ком се држала ракија или вино. Запремине око 3,5 оке и био је део веће јединице за меру течности, чабра.³⁹

³⁹Г. Елезовић, нав. дело, књ. I, стр. 308.

конопац м служио је као мера приликом поделе имања. *Даја н`и́ву два коно́пца за један у р`е́ку*; служио је и као мера за количину сена коју увезану конопцем може на леђима носити један човек.

кóрак/кóраце м мера за дужину којом су мерене њиве и окућнице. *Сас кóраце се мéре н`и́ве*.

коса́ч` м површина коју косац покоси за један дан, око двадесет ари.

котл`и́ће с посуда запремине половина котла. *Угрé ми котл`и́ће водé*.

котл`и́ца ж плехана посуда са вреслом за ношење запремине до пет литара млека.

коши́р м направа исплетена обично од врбовог прућа која је служила за ношење сена или какве друге кабасте сточне хране.

кро́шн`ич`е в. лубура.

кру́г м служио је као мера разних производа, сира, воска. *Кру́г сира сéч`е на фел`и́е*.

к`рч`а́г^к / к`рч`а́зи м земљана посуда за воду. У Турској била је јединица за мерење течности као некад што је код Срба то био кондир.

кудéл`а ж количина вуне која може да стане на преслицу, повесмо.

к`уа ж забележена у Речнику Г. Елезовића и значи несрећу, невреме, нешто налик смаку света.

кúмова слáма ж Млечни пут, беличасти траг на небу који чини заједнички сјај мноштва звезда наше Галаксије.

кúпће/кúпч`е с мала тестија која се куповала за децу. *Дóнесе кúпч`е са воду*.

кúтал/кúтл`е в. куто.

кути́ја в, куто.

кúто м дрвени суд који је од старина служио као мера за жито. Направљен од дрвета са дршком са стране и мерио је десет до петнаест ока зрнасте робе.⁴⁰

лáкат м мера за испредени конац или платно. *На лáкат се мéри кла́шн`е*.

л`и́тра ж четвртина оке. Забележено је у манастиру Девичу да је 1768. године у селу Доманеку писао Јана литру воска.

л`и́сник м гомила осушених и у стог садевених грана с лишћем које служи за зимско прихрањивање ситне стоке, коза и оваца

лубу́ра ж корпица исплетена од коре дрвета и у њима беру и продају бобичасто воће: боровнице, купине, јагоде и слично.

лу́ја ж невреме, олуја.

матáра ж стара турска мера за течност слична српској мери кондир.

мéрка м плехана посуда запремине 0,5 литара коју су користили продавци млека приликом ношења млека муштеријама по кућама и становима. *Имáло от пóла кíло кај жигóсано от пл`éка*.

ма́ћкина с`éч`ка ж тако се у Угљару називају хладни фебруарски дани.

⁴⁰Г. Елезовић, нав. дело, књ. I, стр. 347, бележи из Девичког катистига 1774. године лексеме *кутал* и *кутао* са истим значењем.

мешíна ж в. мишина.

мишýна ж мех, половина товара. Служила је за ношење течних производа: вина, ракије, катрана, али и као мера за колитичу.

наруч`е/нарúће с исто што и време.

невáкат м в. недобо.

недобо с време од поноћи до свитања.

некрúштене ноћи м мн. јануарски дани од Божића до Богојављења.

Нетка ж седми дан после Бадње вечери, Мали Божић.

обор м окућница, двориште. *Ка за један обор íмам у Прéкич`е.*

озимáц м оно што је прошлогодишње. Омлађено или засејано у јесен.

оба ж стара мера за тежину и запремину која има две полоканице и мерила је 1280 грама.

оканик м фурунцијски хлеб тежине 1280 грама (тежак једну оку).

оканица ж посуда запремине једне оке.

опанч`ар м танак снежни покривач који једва да је прекрио земљу.

ортóкол м околина, територија око неког средишта.

оруч м део месеца рамазана, тада се пости нешто другачије него осталих дана.

оц`ак м количина кромпира ископана из једне кућице.

пајдос м прекид у раду, најдужи подневни одмор који имају надничари.⁴¹

п`еда ж мера за дужину од врха палца до врха малог прста.

плуг^к м мера којом се означава површина земље коју један орач може изорати за један дан.

пљобска ж од печене земље, стакла, или од метала направљен спљоштени суд за ракију удешен да се може носити обешен о раме.

пола ноге в. зенгија.

половак м стара мера за течност, пола кондира. Писа Никола половак ракије у Брњачи 1768. године.

половин шиник м в. шиник. Писа Радисав по шиника зоби 1778. године.⁴²

половник м старинска мера која је мерила пола шиника или шеке. У селу Чабићу писа Славко 1778. године Девичу половник јечма и половник коломбоћа.⁴³

половница ж в. половник.

полоканица ж посуда чија је запремина пола оке течности, или тег који мери пола оке.

полокил`че с плехана посуда, лонче запремине 0,5 литара.

поц`рпка ж посебна врста тикве са подужом дршком која је служила као кутлача.⁴⁴

⁴¹У околини Пећи у истом значењу употребљава се албанизам *pushim*.

⁴²Г. Елезовић, нав. дело, књ. II, стр. 83.

⁴³Г. Елезовић, нав. дело, књ. II, стр. 98.

⁴⁴Г. Елезовић, нав. дело, књ. II, стр. 62, бележи је у форми *поцрпка*.

прегрш м количина која може стати на длановима две спојене шаке.
Четири прегрша пасуљ – једно кило.

прегерша ж в. прегрш.

Проч`ка ж покладе, последњи дан месојеђа. *Кубају се јаја, амку се деца, ће се запошту.*

пушкомёт м даљина на коју може да добаци пушчано зрно.

раба́т м нешто што је велико превише, бескорисно, величина која се не употребљава више.

рабуш м дрвени штапић сас *квац`ку* и *нил`е* којим се служе неписмени људи ради бележења цифара.

рабушка ж црта урезана на рабошу која је имала значење цифре. *Мери на рабушке.*

ра́дник м површина коју један радник може да окопа за један дан, око пет ари. *П`ет радника н`ива.*

режн`ике ж мн. део запрежних кола на којем се товари кабаста роба, сено, слама и слично. *Купија вагонет сено.*

руко́вље с мн. количина жита која се може посећи једним замахом српом. *Пе-шес руко́вл`е, један сно́п.*

саба́ м рани јутарњи часови, зора.

са́н м бакарни, касније и плехани, суд у ком се износи јело на софру. *Изнесе сан мл`еко.*⁴⁵

санда́к м в. ковч`ег.

с`е́чка м народни назив за фебруар и март, када је време променљиво. *Маћке ка се пуду.*⁴⁶

с`е́ч`кин јеч`ам м јари јечам, јечам који је посејан у пролеће.

сол`ени́к м посуда, обично направљена од дрвета, у којој је чувана кухињска со.

стодрáмч`е с суд чија је запремина стотину старих драма, односно једна четвртина оке. У новије време ова лексема употребљава се и за именовање тега од стотину грама.

стóч`на ва́га ж велика вага за мерење стоке које су некада постојале само на марвеним пијацама а касније и у већим земљорадничким задругама.

стри́к/стри́к м Наменски направљено буре удешено за товарење на коња уместо меха. Два страника чине један товар. Сваки страник био је запремине око четрдесет ока.

тани́р м део кантара, посуда у којој се мери роба тежине три до пет килограма.

та́с м метална ћаса са дршком из које се пије вода. *Раду за та́с мл`ека.*

тахта ж полутка штављене коже. Две тахте – један тулум.

тэ́кне/тэ́кме с велико дрвено корито за мешење хлеба.⁴⁷

⁴⁵Г. Елезовић, у Речнику, књ. II, стр. 189, бележи је у облику *саин*.

⁴⁶У околини Пећи јануарски дани именују се лексемом *прсе́нац*.

тепсија ж в. танир.

теразија ж јед. мала пијачна вага на којој је било могуће измерити 5-10 килограма робе.

тесте с веза, сноп разне робе коју чини обично десет паковања или предмета увезаних у једну целину. На пример: десет оглава, десет конопаца, десет паковања папира за дуван и слично.

тестија ж в. к^арч`аг^к

тигањ м део кантара који је у облику тепсије на ком се мере мање количине робе.

топ м количина, паковање памука, платна, чохе.

торба ж турског је порекла и значи врећица, кеса за ношење мањег терета.

трап м правоугаона или овална јама, у покривеном простору или на отвореном у којој се чува кромпир преко зиме.

трмка ж старинска кошница која је некада служила и као мера за одређену количину меда.

труба ж котур намотаног платна у штофарским радњама.

туба в. труба.

тулум м мешина, нераспорена свучена кожа овце или козе, која се уштављена користи за чување, транспорт и трговину течности, масла, сира и слично.

товар м роба тежине око осамдесет ока (стотину килограма) коју на самару носи товарна животиња.

ћеса ж мера за новац. Некада је то била јединица која је бројала пет стотина гроша. Данас у говору Угљара ћеса је новчаник. *Домаћин д'ржаја ћесу.*

ћесим м традиционална погодба приликом давања стоке на издржавање на одређено време уз накнаду власнику у новцу или у сточарским производима.

ћорбулук м в. сан.

ћуп м земљани суд различитог облика и величине.

убо м старинска мера за пиће. Неки Стефан из Бандола писа 1761. године убо ракије монасима манастира Девич.

улчија ж општи назив за меру.⁴⁷

урун м јединица за дужину једна четвртина од половине аршина, дужина од три прста.

ушур м десети део свега онога што земља роди који се по шеријатском праву даје властима.

⁴⁷Ова лексема се веома ретко користи. Информатор од ког је забележена говорио је да ју је чуо од стрине која је била родом из централне Србије.

⁴⁸Улчек је запреминска мера за жито, Ђ. Оташевић, *Речник турцизама*, Београд 2009, стр. 202.

фа́ш м мера којом се мери обим стогова сена или што слично. *Кол`ико фа́ше има сено.*

фиљц`ан м шоља за кафу која је служила као мера за продавање семенки повртарских биљака, фарбе или чега сличног.

ч`абар м стра мера за жито.

ч`апарак/ч`еперак м мера за дужину која се мери распоном од врха палца до врха кажипрста.

ч`кеке ж мн појас, струк. *Паја снег` до у ч`кеке.*

ч`уп м грнчарски производ различите величине (вёл`ики ч`уп, мál`и ч`уп) за зрнасте и прашкасте производе.

ц`ак м платнена врећа запремине до педесет килограма.

ша́ка ж оно што мође да стане на длану једне руке. *Две ша́ке прегри.*

ше́ка ж стара мера за жито која се некада употребљавала у Метохији. У Девичком катистигу записано 1774. године у селу Бобојевцу писа Асан шеку коломбоћа. Исте године у селу Доманеку писаше Станко и Марко по три шеке коломбоћа.⁴⁹

шини́к м дрвени суд који служи као мера за жито. У неким крајевима служио је и као мера за површину земљишта. *Има гла́ву кај шини́к.*

ши́ше с стаклена флаша запремине 0,5 литара.

Литература

- Богдановић: 2010, *Тело као мер(к)а*, Зборник Филозофског факултета у Косовској Митровици, посебно издање посвећено професору др Милосаву Вукићевићу, Косовска Митровица 2010.
- Босић, Мила: 1985, *Божјићи обичаји Срба у Војводини*, Београд-Нови Сад.
- Ђорђевић, Тихомир: 1958, *Природа у веровању и предању нашега народа*, Српски Етнографски зборник LXXI, Живот и обичаји народни, књ. 32, Београд.
- Елезовић, Глигорије Глиша: 1932, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, књ. I, Београд.
- Елезовић, Глигорије Глиша: 1935, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, књ. II, Београд.
- Јанковић, Владимир: 1991, *Звезде и сазвежђа у српској народној традицији*, календар *Ваљевац*, Ваљево.
- Јанковић, Ненад: 1951, *Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба*, Српски Етнографски зборник LXIII, Живот и обичаји народни, књ. 28, Београд.
- Јашовић, Голуб: 2008, *Лексика оријенталног порекла у приповедној прози Григорија Божовића*, Косовска Митровица.
- Јашовић, Голуб: 2010, *Лични надимци са Косова и Метохије*, Косовска Митровица-Београд.
- Лазаревић, Велибор: 2001, *Српски именованослов*, одабране руковети, Београд.
- Оташевић, Ђорђе: 2009, *Речник турцизама*, Београд.
- Требјешанин, Радош: 1972, *Народна мерила на јужноморавском подручју*, Врањски гласник VIII, Врање.

⁴⁹Г. Елезовић, нав. дело, књ. II, стр. 476.

**SPACE, TIME, SKY, MEASURES AND MEASURERS IN SPEECH OF
UGLJARE AT KOSOVO POLJE AND IN DICTIONARY OF
GLIŠA ELEZOVIĆ**

Our subject in this work is the folk's terminology and lexic used in the speech of Ugljare at Kosovo Polje for celestial bodies, meteorological phenomena and in general, time. The lexic in connection with measures and measurers, which is a component of everyday speech of inhabitants of Ugljare, or is included in the dictionary of the dialect of Kosovo and Metohija, of Gligoriје Gliša Elezović, is considered. Lexically-semantical analysis of all lexemes is performed, and as an appendix to the work, a dictionary of considered terms is given.